

Olmmošlaš bázahusaid dutkama dutkanehtalaš rávvagat

ISBN: 978-82-7682-117-8

4. almmuhus, 2022

Ovdasiidogovva: Anja R. Niemi, Norges arktiske universitetsmuseum (Norgga árkttalaš universitehtamusea).

Govas lea valjit bierrgastuvvon norrøna fanashávdí mas leat dáktériggebázahusat 40-50-jahkásaš nissonis. Hávdí lei Hilssáin Romssa suohkanis ja lea áigemeroštallan lea 770-840 m.m.á. Hávdí ja bázahusaid iskkadeami čadahii Norges arktiske universitetsmuseum (Norgga árkttalaš universitehtamusea) 2018:s.

Dáktériggelávdegoddi lea árvvoštallan gova geavaheami čuoggá 11. Visuálalaš gaskkusteapmi ektui dán bagadusas.

Hábmen/layout: De nasjonale forskningsetiske komiteene

Copyright © De nasjonale forskningsetiske komiteene

www.forskningsetikk.no

Sisdoalločilgehus

OVDASÁNIT	4
ÁLGU	6
DUTKANETIHKKA	6
ULBMILJOAVKKUT JA OVDDASVÁSTÁDUS	7
OLMMOŠLAŠ BÁZAHUSAT	8
RÁVVAGIID HUKSEHUS	8
DEL A: DOHKKEHEAPMI, GUDNEJAHTTIN JA KONTEAKSTA	10
1. OVTTASKAS OLMMOŠ	10
2. MANJSBOAHTTIT GEAT LEAT EALLIMIN ODNE	10
3. EARENOAMÁŠ OLMMOŠLAŠ BÁZAHUSAT	10
4. GÁVDNANKONTEAKSTA, DUOGÁŠBÁIKI JA EAIGGÁTHISTORJÁ	11
5. IEŠGUÐETGE JOAVKKUT	11
DEL B: ANALYSAT, BOHTOSAT, JA REPATRIEREN	13
6. DUTKANPROŠEAVTTA KVALITEH JA ČÁÐAHAHTTIVUOHTA	13
7. VUORDEMEAHTTUN VÁIKKUHUSAT	13
8. DESTRUKTIIVA VUOGIT JA DÁRKILASTIN	14
9. DÁHTAGIEÐAHALLAN	14
10. REPATRIEREN	15
11. VISUÁLA GASKKUSTEAPMI	16
APPENDIKSA	17
LÁGAT, NJUOLGGADUSAT JA BARGOVUOGIT	17
Sámi olmmošlaš bázahusaid dutkan	17
NATIONÁLA DUTKANEHTALAŠ LÁVDEGOTTIT)	18
NASJONALT UTVALG FOR VURDERING AV FORSKNING PÅ MENNESKELIGE LEVNINGER (OLMMOŠLAŠ BÁZAHUSOID DUTKAMA ÁRVVOŠTALLAMA NATIONÁLA LÁVDEGODDI)	19
Dákteriggelávdegotti cealkámušat	20
Dákteriggelávdegotti ovddeš ja dálá miellahtut	21

OVDASÁNIT

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Dakteriggelávdegoddi) lea De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) ásahusa sorjjasmeahtun fágaidrasttideaddji lávdegoddi. Dakteriggelávdegotti ovddasvástádus lea ráhkadit ja ođasmahttit olmmošlaš bázahusaid dutkanehtalaš rávvagiid.

*Olmmošlaš bázahusaid dutkanehtalaš rávvagat lea rievdi dokumeanta mii galgá ođasmahttot go lea dárbu, vai lea ođasmahtton daid dutkanehtalaš dárbbuid ektui mat dutkit, ásahusat ja eará aktevrrat deaividit. Dakteriggelávdegoddi almmuhii rávvagiid vuosttaš geardde 2013:s, ja dat gohčoduvvui *olmmošlaš bázahusaid dutkama ehtalaš njuolggadusat*. 2016:s rievdaduvvui ovdasiidogovvaillastrašuvdna. 2018:s bođii ođđa almmuhus, mas rievdadus eanas lei ahte rávvagat ožžo dálá nama.*

Dát almmuhus, mii lea njealját, lea boađus vuđolaš ođasmahttimis. Dakteriggelávdegoddi mearridii čoahkkimis juovlamánu 3. beaivvi 2020 ahte rávvagat galge ođasmahttot. Bargojoavku, mas lávdegoddemiellahtut leat leamaš searvvis, leat ráhkadan suksessiiva álgoevttohusaid maid lávdegoddi dađistaga lea digaštallan ođđajagimánu 2021 rájes. Ođasmahtton álgoevttohus sáddejuvvui almmolaš gulaskuddamii skábmamánu 1. beaivvi 2021, ja gulaskuddanáigemearri lei guovvamánu 1. beaivvi 2022. Bohte 16 gulaskuddancealkámuša dutkanásahusain ja eará aktevrrain suorggis. Bargojoavku ja lávdegoddi digaštalle buot gulaskuddancealkámušaid vuđolaččat. Buot lávdegotti miellahtut geahčadedje ja mearridedje loahpalaš rávvagiid borgemánus 2022:s.

Ođasmahttinbarggus lea lávdegoddi earenoamážit deattuhan struktuvrra ja rámmaráhkadusa ja movt bealit nugo dutkanetihkkaláhka, rabas dutkan, stuorradáhta ja repatrierema oainnusmahttima lassáneapmi váikkuhit rávvagiidda. Lea maiddái leamaš dehálaš čielgaseappot deattuhit dutkanetihka vuodđun olmmošlaš bázahusaid buori dutkamii. Stuorámus rievdadus lea bagadusa struktuvrra rievdadeapmi guovtti oassái: «A oassi: dohkkeheapmi, gudnejahttin, ja konteaksta» ja «B oassi: Analysat, bohtosat, gaskkusteapmi ja repatrieren», ja njeallje ođđa čuoggá laktin: ovttá destruktiviiva vugiid ja dárkilastima birra (čuokkis 8), ovttá dáhtagiedáhallama birra (čuokkis 9), ovttá repatrierema birra (čuokkis 10) ja ovttá visuála gaskkusteami birra (čuokkis 11). Dasa lassin lea lasihuvvon álgu ja appendiksa.

Dákteriggelávdegoddi háliida giitit buot aktevrraid cealkámušaid ja ovttasbarggu ovddas bagadusa ođasmahttima oktavuodas.

Oslo borgemánu 12. beaivi 2022

Sean D. Denham (lávdegoddejođiheaddji), Therese Robertsen Almaas, Marianne Hem Eriksen, Siri Forsmo, Kjetil Fretheim, Elin Rose Myrvold, Jens Rytter, Asgeir Svestad, Torgeir Sørensen, Sølvi Vik ja Lene Os Johannessen (čállingoddejođiheaddji).

Nils Anfinset (lávdegoddejođiheaddji 2014–2021) ja Tone Druglitrø (lávdegoddemiellahttu 2020–2021) lei oasseváldi ođasmahttinbarggus 2021:s.

ÁLGU

Dutkanehtalaš bagadus olmmošlaš bázahusaid dutkamii lea ruohtastuvvon dutkisearvevuoda dohkkehuvvon dutkanehtalaš norpmaide. Rávvagat leat ráđdeaddi, ja daid ulbmil lea váikkuhit ehtalaš gažaldagaid suokkardeapmái ja iešárvoštallamii go dutká olmmošlaš bázahusaid (humána biologalaš materiála). Ehtalaš suokkardeapmi, mas iešguđetlágan beroštumit ja prinsihpat dássejuvvojit vuostálaga, berre leat oassin buot olmmošlaš bázahusaide guoski dutkamis ja dáhpáhuvvat olles dutkanproseassas – proševtta plánema rájes gitta dassáži go almmuhuvvo ja gaskkustuvvo.

Dutkanetihkka¹

Dutkanetihkka lea geavahuvvon etihkka mii lea huksejuvvon dutkisearvevuoda vuoddonorpmaide ja árvvuide. Norpmat čájehit erohusa das mii lea boastut ja riehta, ja buorre ja heitot, dohkálaš ja eahpedohkálaš. Ehtalaš norpmat eai leat bisti sturrodad, muhto čuvvot áiggi ja servodatovdáneami rievdamas. Lea danne dárbu daid dađistaga suokkardit ja digaštallat odđasit.

Muhtun norpmat bohtet oidnosii buori dieđalaš geavahusa bokte, čadnon dárkilis, doarvái ja guoskevaš máhtu ohcamii. Dat leat norpmat nugo originalitehta, rabasvuolta ja luohtehahtti vuolta. Eará norpmat, nugo vásttolašvuolta, bealátkeahtesvuolta ja moaitámuš, regulerejit dutkibirrasa ja dilálašvuoda dutkiid gaskkas. Dát guokte norbmačoahki galget sihkkarastit dutkama kvalitehta ja integritehta.

Nubbi norbmačoahkki dadjá juoidá dilálašvuoda birra ovttaskas olbmui ja joavkkuide mat oassálastet dutkamis, ja galgá sihkkarastit ahte dutkan lea bealuštahti. Dakkár norpmat leat huksejuvvon prinsihpaide mat gusket olmmošárvvu gudnejahtimii, friddjavuhtii ja iešmearrideapmái, gáhttemii vaháguvvama ja eahpegovttolaš čuohcima vuostá, ja vuoiggalašvuhtii bargovugiin ja buriid ja nođiid juohkimii.² Dutkanetihkka lea maiddái huksejuvvon prinsihpaide dan birra ahte duktan galgá bohtit servodahkii buorin iige

¹ Dát oassi lea huksejuvvon ovdanbuktimii dás: *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), 2021, s. 6–7.

² Dutkama vásttolašvuoda prinsihpaid formularemii dás: *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research*. Bethesda, Md.: The Commission, 1978.

vaháguhttit olbmuid, servodaga, luonddu ja birrasa. Rabas ja vuoiggalaš dutkangaskusteapmi lea dás guovddážiis.

Dutkanetihkka lea daid iešguđetge norbmačohkiid digaštallan ja dás sen dutkisearvevuodas. Dainna lágiin ásaha dutkanetihkka rámmaráhkadusa dutkiservodaga norbmastivrejuvvon iešreguleremii.

Ulbmiljoavkkut ja ovddasvástádus

Dutkiin lea iešheanalaš ovddasvástádus dovddiidit dohkkehuvvon dutkanehtalaš norpmaide ja sihkkarastit ahte dutkan čuovvu daid olles dutkanproseassas.³

Dutkanásahusain lea ovddasvástádus «sihkkarastit ahte ásahusa dutkan dáhpáhuvvá dohkkehuvvon dutkanehtalaš norpmaid mielde».⁴ Dát mearkaša earret eará ovddasvástádusa oahpahit studeanttaid ja bargiid, ja fuolahit ahte buohkat geat barget dutkamiin dahje oassálastet dutkamis dovdet daid dohkkehuvvon dutkanehtalaš norpmaid. Ásahusain lea earenoamáš ovddasvástádus sihkkarastit dutkanetihka bajit dási áddejumis. Daid rávvagiid doaibmamis mearkaša dát earret eará sihkkarastit buriid rutiinnaid olmmošlaš bázahusaid dutkamii, bearráigeahččat ahte ovttasbargobeliin leat rutiinnat áimmahuššat dutkanetihka, ja sihkkarastit ahte dat mii galgá dahkkojuvvot, lea doarvái koordinerejuvvon ovttasbargobelliiguin ja eará vejolaš proševttaiguin mat leat jođus dahje leat plánejuvvon.

Rávvagat leat vuosttažettiin oaivvilduvvon studeanttaide ja dutkiide geat galget dutkat olmmošlaš bázahusaid, muhto sáhtta maiddái leat guoskevaš eará mállet máhttobuvttadeapmái. Dan sáhtta ovdamearka dihte atnit suokkardeamis ja iešárvoštallamis čájáhusaid, repatrierema ja olmmošlaš bázahusaid giedahallama oktavuodas hállddahasas. Leat dutkanbirrasat ja ásahusat mat fertejit čielggadit guđiid dáhpáhusain rávvagat galget gustot.

Sihke Norgga ja olgoriika lánkaásahusain gávdnojit formálalaš gáibádusat olmmošlaš bázahusaid roggamii/viežžamii, giedahallamii, iskkusváldimii ja analysaide.⁵ Dát vuogádat veahkeha sihkkarastit ahte olmmošlaš bázahusaid dutkan dáhpáhuvvá bealuštahti rámmaid

³ Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (dutkanetihkkaláhka) § 4.

⁴ Lov om organisering av forskningsetisk arbeid lánka (dutkanetihkkaláhka) § 5.

⁵ Geahča eanet lágaid, njuolggadusaid ja bargovugiid birra appendiksas. Geahča maiddái *Veiledet ved funn av menneskelige levninger*. Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Dákteriggelávdegoddi), 2018.

siskkobealde. Lea danne maiddá ehtalaš ovddasvástáduš dihtoštít ja čuovvut gustovaš lágaid ja njuolggadusaid. Dain rávvagiin lea almmatge eará rolla ja funkšuvdna go juridihkalaš lágain, danne go dan vuolggasadji lea dutkan ja dutkanetihkka. Dutkamis gusto etihkka beroškeahhtá láhkaásahas.

Olmmošlaš bázahusat

Bagadusas galget *olmmošlaš bázahusat* ipmirduvvot obba dákkerikkit, oasit dákkerikkiin ja eará olmmošlaš (humána) biologalaš materiála mii vurkkoduvvo museain ja čoakkáldagain, dahje mat bohtet ilbmat boahhtevaš arkeologalaš ja eará iskkademiin. Dat sáhtá maiddá fátmastit olmmošlaš bázahusaid mat eai goassege leat leamaš eatnamis, muhto mat ovdamearkka dihte vurkkoduvvojit gisttuin ja sarkofagain.

Ovttá dáfus leat olmmošlaš bázahusat dieđalaš gáldomateriála mii sáhtá addit midjiide máhtu ovddeš servodagaid ja kultuvrraid birra. Nuppe dáfus leat dat materiálaš bázahusat ovttaskas olbmui. Sihke dieđalaš materiálan ja ovttaskas olbmuid dahje joavkkuid ovddasteaddjin lea olmmošlaš bázahusat oassi stuorát ollislašvuodas (ovdamearkka dihte hávdádkontavevsttas, hávdádanvieruin dahje kultuvrralaš kontavevsttas muđui). Daid ferte danne geahččat dán ollislašvuoda oktavuodas. Dán viidodagas leat olu dutkanehtalaš guoktilašvuodát. Ovdamearkkat gos dutkanetihkka earenoamážit geahččaluvvo, sáhttet leat go dutká historjjálaččat dulbmojuvvon joavkkuid ovttaskas olbmuid, bázahusaid mat leat sierrašlájat dutkanmateriála, dahje olmmošlaš bázahusaid main ii leat dahje lea eahpesihkkaris gávdnankonteksta ja duogášhistorjá.

Olmmošlaš bázahusaid dutkan dáhpáhuvvá olu surggiin ja olu surggiid gaska, nugo antropologiija, arkeologiija, genetiikka, medisiidna ja paleobiologiija. Rávvagat eai leat danne čadnon ovttá sierra fágasuorgái, muhto lea guoskevaš olu iešguđetlágan fágasurggiide.

Rávvagiid huksehus

Rávvagiin leat 11 čuoggá juhkkujuvvon guovtti oassái: «A oassi: Dohkkeheapmi, vuhtiiváldin ja konteksta» ja «B oassi: Analysat, bohtosat, gaskkusteapmi ja repatrieren». A oassái gullá ovttaskas olbmuid, mañisbohttiid, joavkkuid, gávnnskunteavstta ja duogášbáikki vuhtiiváldin. B oassái gullá kvaliteh vuhtiiváldin dutkamis, destruktiiiva vugiid geavaheapmi, dáhtaid gieđahallan, repatrieren ja visuálalaš gaskkusteapmi. Viidáseappot lea biddjon appendiksa mielddusin mas leat dieđut lágaid, njuolggadusaid ja bargovugiid birra ja De nasjonale

forskningsetiske komiteene (FEK) ja Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (dokteriggelávdegotti) birra.

DEL A: DOHKKEHEAPMI, GUDNEJAHTTIN JA KONTEAKSTA

1. Ovttaskas olmmoš

Olmmošlaš bázahusaid dutkan gáibida ovttaskas olbmo ja ovttaskas olbmo bázahusaid dohkkeheami beroškeahttá bázahusaid agis ja seailundásis. Go dutká berre gieđahallat bázahusaid ja bázahusaid konteavstta várrogasvuodain ja árvvolašvuodain. Oaivilat mii olbmuid bázahusaid árvvusatnin ja árvvolaš gielahallan, molsašuddet áiggi ja sajádaga mielde. Dutkin ferte don dovddiidit ja atnit duodalažžan kultuvrralaš ja sosiála konteavstta gudnejahttin dihte konteakstasorjavaš perspektiivvaid eallimii, rupmašii ja jápmemeahttunvuhtii.

2. Mañisboahttit geat leat eallimin odne

Go diehtá jábmi identitehta, lea váldonjuolggadus ahte váldá oktavuoda su mañisbohttiiguin geat odne leat eallime gulahallat iskkademiid ja vejolaš bohtosiid birra. Dát ferte dáhpáhuvvat ovdal dutkagoahhtá. Nu guhkás go lea vejolaš, berre árvvoštallat addit dieđuid jotkkolaččat dutkanproseassas. Mađi lagat sogalašvuolta bázahusas lea mañisbohttiiguin geat ellet dál, dađi deháleabbo lea váldit oktavuoda mañisbohttiiguin. Lea dutki ovddasvástádus váldit oktavuoda ja juohkit dieđuid.

3. Earenoamáš olmmošlaš bázahusat

Buot olmmošlaš bázahusat leat earenoamážat ja sis lea ieš alddiineaset árvu, beroškeahttá agis. Dutkan mii mearkkaša olmmošlaš bázahusaid billisteami, berre dušše dáhpáhuvvat jus lea bures ákkastuvvon obbalaš ja vuđolaš árvvoštallama vuodul.

Muhtun olmmošlaš bázahusat leat dasa lassin earenoamážat dutkanmateriálan dan dihte go leat hirkmat boarrásat dahje eará diliid geažil. Dakkár bázahusaid dutkama berre árvvoštallat sierra, ja berre iskat gávdno go juo čoggon materiála ja/dahje gávdnojit dáhtat maid sáhtta atnit olahan dihte dutkanulbmila.

4. Gávdnankonteaksta, duogášbáiki ja eaiggáthistorjá

Lea dehálaš ahte dutki diehtá daid olmmošlaš bázahusaid proveniensa, mii mearkkaša bázahusaid gávdnankonteavstta, duogášbáikki ja eaiggáthistorjjá. Muhtun dáhpáhusain leat bázahusat mat eai leat humána nugo biktasat, hávdeskeanĸkat ja eallibázahusat fárus gávdnankonteavsttas. Dain lea dalle mearkkašupmi guđelágan máhtu mii oazžut dan birra guđe kultuvrii ja religiovdnii váidni gullá. Dan bajit dási árvvoštallamii gávdnankonteavsttas lea dehálaš ahte materiála mii ii leat humána gehččojuvvo ovttas daid olmmošlaš bázahusaiguin.

Dutkit ja dutkanásahusat eai ábut dagahit rievideami, suoládeami dahje vuovdit olmmošlaš bázahusaid lobiheamit. Olmmošlaš bázahusaid dutkan main lea eahpečielga dahje eahpiduvvon proveniensa, sáhtá mearkkašit ahte dutkit oassálastet lobihis vuovdimii dahje eahpehtalaš doibmii, ovdamearkka dihte jus bázahusat leat rábiduvvon dakkár vugiin mii lea ovttaskas olbmuid dahje joavkkuid loavkašuttin dahje vearddahkku ovttaskas olbmuid dahje joavkkuid vuostá. Bázahusaid proveniensa ferte árvvoštallat ja čielggadit jus dutkan galgá leat ehtalaččat bealuštahtti. Dakkár árvvoštallan lea sorjavaš dihto dilálašvuodain juohke áššis, muhto dutki ii sáhte beasadit ovddasvástádusas dán oasis dutkamis.⁶

5. Iešguđetge joavkkut

Iešguđetge joavkkuin leat iešguđetlágan vuogit hálldašit jápmima ja iežaset jábmiid. Dat maid okta joavku oaivvilda vuogasin, sáhtá nubbi eará joavku oaivvildit lea loavkašuttin. Eará joavku ii berre projiseret iežas ideálaid jábmiid giedahallama ektui eará jovkui, dahje duššindahkat sin oainnuid, gaskaoapmin vuoigadahttit iežas daguid.

Joavku mii historjjálaččat lea leamaš marginaliserejuvvon dahje dulbmojuvvon, sáhtá leat eahpeluohttámuš dutkiide geat isket joavkku vássánáiggi. Dakkár eahpeluohttámuššii sáhtá leat sivvan ahte dutkan historjjálaččat leat geavahuvvon dahje boastut geavahuvvon, vuoigadahttit ja viidudit joavkku historjjálaš vealaheami. Eahpeluohttámuššii sáhtá dasa lassin leat sivvan ballu ahte vierro olbmot váldet sin historjjá hálloseaset. Sáhtá maiddái leat ahte

⁶ Geahča maiddái 33. čuoggá *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), 2021.

muhtun joavkkut oaivvildit ahte dutkan dahje oarjemáilmmi dutkanvuogit eai leat heivvolaččat sin historjjá iskamii.

Eamiálbmogiid daid ja historjjálaččat dulbmojuvvon joavkkuid dutkan ii soaitte leat eahpeehtalaš, muhto gáibida earenoamáš dutkanehtalaš didolašvuoda. Dutkit berrejit árvoštallat guđiid joavkkuide dutkan čuoheá, ja dihtoštit daid guoskkahuvvon joavkkuid miellaguottuid ja oainnuid ja árvoštallat movt daid sáhtta dustet gulahallamiin ja/dahje searvadahttimiin.⁷ Dakkár suokkardallamat sáhttet leat molsašuddit áššis áššái ja sorjavaččat konteavsttas.

⁷ Geahča cealkkaoasi «Sámi olmmošlaš bázahusaid dutkan» appendiksas.

DEL B: ANALYSAT, BOHTOSAT, JA REPATRIEREN

6. Dutkanprošeavtta kvaliteh ja čađahahttivuohta

Olmmošlaš bázahusaid dutkama ehtalaš suokkardeamis berre prošeavtta obbalaš árvoštallan leat fárus, mas olmmošlaš bázahusaid vejolaš billahuvvan ja vejolaš čuohcin guoskkahuvvon beliide vihkkedallos prošeavtta kvalitehta ja ja čađahahttivuođa ektui. Olu dilálašvuođat sáhttet váikkuhit dutkanprošeavtta kvalitehtii ja čađahahttivuhtii.

Dutkit ávžžuhuvvojit suokkardit earret eará čuovvovaš gažaldagaid:

- Leatgo gažaldagat dárkilat ja dievaslaččat?
- Leago teoriija- ja metodaválljen ulbmilaš dutkangažaldagaide?
- Leatgo olbmot geat galget čađahit roggama/viežžama, iskkusváldima ja analysa doarvái heivvolaš gelbbolašvuohta?
- Leago dutkanprošeakta čađahahtti daiguin resurssaiguin mat gávdnojit?
- Leago prošeavttas dáhtagieđahallanplána ja almmuhanplána?
- Movt dokumenterejuvvojit metodat – destruktiivá ja ii-destruktiivá – dokumenteren?teah

7. Vuordemeahtun váikkuhusat

Dutkama čađaheamis leat dávjá máŋga ulbmila ja dasa olu váikkuhusat maid dutkit eai leat dáhtton dahje vuordán. Dábálaččat leat muhtun váikkuhusat sávahahttit, ja earát fas sáhttet adnojuvvot váttisin dahje eahpesávahahttin. Dutkiin lea ovddasvástádus árvoštallat ja meroštallat daid iešguđetlágan váikkuhusaid mat juohke prošeavttas soitet dahje jáhkkimis leat.

8. Destruktiiva vuogit ja dárkilastin

Go geavaha destruktiiva vugiid⁸, billahuvvá guoskevaš dutkanmateriála. Danne berre bidjat alla gáibádusaid duodašteapmái ovdal iskkusváldima ja eará dutkiid vuhtiiváldimii. Jus materiála lea nohkan de diedusge ii leat šat eará dutkiin vejolašvuohta dutkat dan boahte áiggis.

Dasa lassin lea dehálaš vuhtiiváldit dutkiid dárkilastinvejolašvuođa. Jus galgá sáhttit dárkilastit iskkusváldima olmmošlaš bázahusain, de berre leat vejolaš dahkat unnimusat ovtta ođđa analysa dan seamma materiálas. Danne berre sihkkarastit báhcán materiála maŋŋil iskkusváldima vai lea vejolaš dárkilastit iskkusbohtosa maŋŋil.

Destruktiiva vugiid berre árvvoštallat dárkilit. Dakkár vugiide berre laktit iskkusváldinstrategiija mii ráddje materiála massima, heivvolaš ja realisttalaš vugiid, ja plána movt gieđahallat geavakeahtes materiála. Dáhtaid rabas juohkin sáhtttá eastadit dahje unnidit boahttevaš materiálabillisteami.

Olmmošlaš bázahusat earenoamáš dutkanmateriálan fátmasta viidát áddejumis maiddái dutkama dohkkeheami mii lea earret iežas proševtta.

9. Dáhtagieđahallan

Buohkat geat barget dutkamiin mas leat olmmošlaš bázahusat searvvis, berre leat plána movt dáhtat galget hálddašuvvot, go guoská bealuštahti vurkemii, organiseremii, lisensieremii ja olámuttolašvuhtii.⁹ Buorre dáhtagieđahallan dutkanproševttain lea dehálaš earret eará sihkkarastin dihte ahte dáhtaid sáhtttá lonohallat sihke nationálaččat ja internationálalaččat vai ráddje materiálabillisteami, geahpeda čoakkáldagaid deaddaga ja sihkkarastá materiála boahttevaš buolvvaide. Buorre dáhtagieđahallan lea earenoamáš dehálaš duktamis mas

⁸ Muhtun vuogit adnojuvvojit leat ii-destruktiiván, ovdamearkka dihte røntgensuotnjarat dahje synkrotrončuovga, sáhttet dagahit vahága biomolekyleara materiálie nugo proteinnaide dahje DNA:i. Berre danne leat standárda ahte registrere materiála akkumulurejuvvon eksponerema rávdnjemii.

⁹ Nationála njuolggadusaid gávdnan, geahča *Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata mái*. Ráđđehus, 2017; ja *Tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Policy for Norges forskningsråd*. Forskningsrådet, 2017. Viidáseappot doarjjan dáhtagieđahallama plána ráhkadeapmái čujuhuvvo FAIR-prinsihpaide (Wilkinson, M., Dumontier, M., Aalbersberg, I. et al., «The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship». *Sci Data* 3, 2016), ovdamearkka dihte nugo GO FAIR lea implementeren daid.

geavahuvvojit analysat main šaddet stuora dáhtačoahkit, ja dutkamis mas leat dáhtat mat soitet leat hearckit, ovdamearkka dihte DNA-analysat.

Buori dáhtagiedahallama sáhtta ovdamearkka dihte olahit go geavaha diehtovuodu mii lea oaivvilduvvon dán áigumuššii, dasa gullet maiddái internationála diehtovuodut.

Berre čielggadit gii galgá ráhkadit dáhtačoahki, ovdamearkka dihte dutki/prošeaktajodiheaddji dahje sekundára oasálaš. Jus sekundára oasálaš galgá ráhkadit dáhtačoahki, de berre čielggaduvvot leago dán oasálaččas stáhtus ovttasbargoasálažžan vai leago máksobargu. Das lea mearkkašupmi eaggátvuhtii ja/dahje beassamii dáhtaide. Berre maiddái čielggaduvvot movt, gii galgá vurket ja guđe formáhtas dáhtat galget vurkejuvvot. Viidáseappot berre čielggaduvvot guđe formáhtas dáhtat galget leat rahpasit olámuttus, ja movt vejolaš hearckes dáhtaid galgá giedahallat ja gáhttet. Ovdamearkkat hearckes dáhtaide leat DNA-dáhtat joavkkuin mat várašit iežaset representatiiva genehtalaš dáhtaid dahkamis olámuddui, ja dáhtat mat bohtet ovttaskas olbmui geaid identitehta lea dovddus ja geain sáhttet leat manjisbohttit geaid sáhtta identifiseret.

10. Repatrieren

Muhtun dáhpáhusain sáhtta leat áigequovdil *repatrieret* olmmošlaš bázasahaid, mii mearkkaša máhcahit daid ruovttoluotta dan kontekstii gos álgoálggus bohte dahje gosa sáhttet assosierejuvvot. Repatrieret sáhtta leat hávdádit daid olmmošlaš bázasahaid odđasit dahje máhcahit daid vuogas vurkkohakkii.

Sivat olmmošlaš bázasahaid repatrieremii sáhttet ovdamearkka dihte leat ahte dat leat lagas fuolkkat olbmuide geat dál leat eallime, leat čadnon marginaliserejuvvon jovkui dahje leat eahpehtalaččat háhkkojuvvon. Repatrieren mii lea čadnon marginaliserejuvvon jovkui dahje eahpehtalaš háhkamii berre leat ruohtastuvvon bajit dási representatiiva orgánii. Lea dárbu sihkkarastit ahte repatrierema čadaheamis lea bealuštahti vuoddu mii vuhtiiváldá daid olmmošlaš bázasahaid proveniensa ja sogolaš kontekstuálalaš gullelašvuoda. Jus bázasahaid gullelašvuoda lea eahpesihkar, sáhtta árvvoštallat galgá go dahkat ovdagihtii iskkademiid mearridan várás gullelašvuoda sihkkareappot. Lea dehálaš ahte dutkit ja ásašat leat informatiiva iežaset vástádusain duogášservodahkii, maiddái man birra maid sii eai dieđe. Dákkár proseassat berrejit leat rahpasat ja čadačuovgit.

Jus repatrieren mielddisbuktá ođđasithávdádeami, ii leat šat vejolaš dutkat daid olmmošlaš bázahusaid. Váikkuhus sáhtta leat ahte joavkkut masset vejolašvuoda oazžut dieđuid iežaset máttuid ja historjjá birra. Vuhtiiváldin dihte sávaldagaid mat joavkkus vejolaččat leat sáhtta árvoštallat ovdamearkka dihte osteologalaš analysa, govvuodásteami ja/dahje iskkusváldima – lagas gulahallamiin duogášservodagain – ovdal hávdáda bázahusaid ođđasit.

11. Visuála gaskkusteapmi

Dutkanetihka guoská maiddá visuála olmmošlaš bázahusaid visuála gaskkusteapmái fysalaš ja digitála čájáhusain dahje eará gaskkustanvugiin. Bajit dásis berre olmmošlaš bázahusaid gaskkusteapmi ákkastuvvot fágalaččat ja leat fárus lunddolaš oassin gaskkusteami ulbmilis čájehit, oahppat dahje juohkit dieđuid.

Olmmošlaš bázahusaid berre ovdanbuktit árvvolaččat (geahča 1. čuoggá) ja dainna lágiin ahte dat gudnejahtta vejolaš manisbohttiid mat ellet dál (geahča 2. čuoggá) ja čearddalaš, oskkoldatlaš dahje eará joavkkuid servodagas (geahča 5. čuoggá). Olmmošlaš bázahusaid čájáhusat main lea dovdameahtun dahje váttis duogáš berre árvoštallat earenoamážit (geahča 4. čuoggá). Fysalaš čájáhusaid bázahusain sáhttet maiddá dagahit ahte materiála billahuvvá. Lea danne dehálaš sihkkarastit buriid seailuhan- čájáhusdilálašvuodaid.

Vásttolaš ásahusas berrejit leat rutiinnat movt sii gieđahallet oktavuodáváldimiid ovttaskas olbmuiin dahje joavkkuiin váldit eret olmmošlaš bázahusain čájáhusain.¹⁰

Mii ávžžuhit ásahusaid jámma servodatdigaštallamiid ja maiddá berošteddjiid vuhtiiváldima vuodul digastallat movt olmmošlaš bázahusaid geavahuvvojit čájáhusain ja eará gaskkusteamis, fágalaš guoskevašvuoda, dutkanetihka, ja máhttogaskkusteami.

¹⁰ Eanet bajit dás rámma bargguide museain ja čájáhusain, geahča *Code of Ethics for Museums*. International Council of Museums (ICOM), 2017.

APPENDIKSA

Láгат, njuolggadusat ja bargovuogit

Jus dutkan mielddisbuktá materiála roggama, de ferte fuomášumi atnit lágaide mat várjalit hávddiid ja olmmošlaš bázahusaid. Bajilgovva bargojuohkimis daid iešgudetge kulturमितohálddašeami aktevrraid gaska gávdno dás: *Veileder til ansvarsforskriften*.¹¹ Geahča maiddái *Veileder ved funn av menneskelige levninger*¹², mas lea bajilgovva guoskevaš lágain ja otná geavadis olmmošlaš bázahusaid gávdnama ja hálddašeami oktavuodas.

Jus galgá dutkat materiála mii lea čoakkáldagas, de ferte váldit oktavuodá čoakkáldagain mii vurkkoda ja hálddaša bázahusaid čielggadit proseassa. Materiála sáhtá vurkkoduvvot eará ásaahas go eaiggátásahas, ja dakkár dáhpáhusain lea maiddái dárбу váldit oktavuodá eaiggátásahasain viežžan dihte dárбbašlaš lobi. Jus áigu gieđahallat olmmošlaš bázahusaid mat leat ráfáidahtton kulturमितolága olis, de ferte ohcat.¹³

Jus dákeriggi galgá geavahuvvot medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš dutkámii, de gullá dát dearvvašvuodadutkanlága¹⁴ mearrádusaid vuollái. Dakkár dáhpáhusain ferte ohcat Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) (Dearvvašvuodafágalaš dutkanetihka regionála lávdegottis) ásaahas lobi čađahit proševtta. Geahča eanet dieđuid dás: www.rekportalen.no.

Sámi olmmošlaš bázahusaid dutkan

ILO-konvenšuvdna nr. 169¹⁵ addá sápmelaččaide eamiálbmotstáhtusa Norggas. ON:a oktasaš eamiálbmotjulggaštus nanne ahte eamiálbmogiin lea riekti seailuhit, dárkkistit, suodjalit ja ovdánahttit iežaset kulturárbbi, iežaset árbevirolaš máhtu ja iežaset kulturdovddahemiid.¹⁶

¹¹ *Veileder til ansvarsforskriften*. Riksantikvaren, 2020.

¹² *Veileder ved funn av menneskelige levninger*. Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Dákeriggelávdegoddi), 2018.

¹³ Retningslinjer for prøvetaking og vitenskapelig analyse av kulturhistorisk materiale i universitetsmuseenes samlinger. Felles kvalitetssystem for universitetsmuseene, 2018.

¹⁴ Lov 20. juni 2008 nr. 44 om medisinsk og helsefaglig forskning (dearvvašvuodadutkanláhka).

¹⁵ ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Genève, 1989.

¹⁶ FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 31. FNs generalforsamling, 2007.

Álbmotriekti nanne maiddáa ahte eamiálbmogii lea riekti oassálastit mearridanproseassaide ja ráddádallamiidda áššiin mat gusket sidjiide.¹⁷

Sámedikki dievasčoahkkin mearridii njukčamánu 2021 sierra dieđáhusa sámi kulturmuutosuodjaleami birra¹⁸, mii muitala guđe guvlui sámi kulturmuutosuodjalus galgá mannat boahttevaš jagiid, oktan olmmošlaš bázahusaid ja hávdemateriála hálddašemiin (kap. 6).

Lea ráhkaduvvon sierra šiehtadus Universitet i Oslo (UiO) (Oslo universitehta) ja Sámedikki gaskka sámi olmmošlaš bázahusaid hálddašemi birra mat leat De Schreinerske Samlinger vuorkkás UiO:s (Oslo universitehtas).¹⁹ Sámediggi lea maiddáa mearridan sierra ehtalaš njuolggadusaid sámi dearvvašvuodadutkamii²⁰ mat maiddáa guoskkahit humána biologalaš materiála dutkama. Njuolggadusat giedáhallet earret eará eamiálbmogiid vuoigatvuoda iešmearrideapmái ja miehtamii dutkama oktavuodas.

Go áigu dutkat sámi olmmošlaš bázahusaid fertet don lassin eaiggátásahusa lohpaí oazžut lobi ja miehtama Sámedikkis.

Nationála dutkanehtalaš lávdegottit

De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) (Nationála dutkanehtalaš lávdegottiin) ásahas lea láhkavuodđu dutkanehtalaš barggu organiserema lágas (dutkanetihkkalágas). FEK (DEL) galgá leat dutkanetihka njunuš orgána nationála dutkanvuogádagas. FEK (DEL) sisttisoallá Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin og helsefag (NEM) (Medsiinna ja dearvvašvuodafága nationála dutkanehtalaš lávdegoddi), Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT) (Luonddudiehtaga ja teknologiija dutkanehtalaš lávdegoddi), Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) Servodatdiehtaga ja humaniora nationála dutkanehtalaš lávdegoddi), Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (dárkilastinlávdegoddi) (Nationála lávdegoddi eahperehálašvuoda guorahallamii dutkamis) ja Nasjonalt utvalg for vurdering av

¹⁷ ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, artikkel 6. Genève, 1989; FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 12, 18, 19 og 32. FNs generalforsamling, 2007; FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27. FN, 1976.

¹⁸ *Áimmahuššan – Sámediggedieđáhus sámi kulturmuutosuodjalusa birra*. Sámediggi, 2021.

¹⁹ Šiehtadus Oslo ja Sámedikki gaskkas sámi bázahusaid hálddašemi birra Oslo universitehtas (De Schreinerske Samlinger), 2020.

²⁰ *Sámi dearvvašvuodadutkama ehtalaš njuolggadusat*. Sámediggi, 2019.

forskning på menneskelige levninger (Nationála lávdegoddi olmmošlaš bázahusaid árvoštallamii)(Dákteriggelávdegoddi). Dat golbma fágaspesifihkka lávdegotti, NEM, NENT (NELT) ja NESH, ásahuvvo 1990:s, Stuorradiggedieđáhusa nr. 28 (1988–1989) *Dutkama birra* vuodul. 2007:s sirdojuvvui dán golmma lágas láhkavuodđu dutkanetihkkaláhkii. Seammás ásahuvvui Guorahallanlávdegoddi. 2008:s ásahuvvui dákteriggelávdegoddi fágalaš sorjjasmeahtun ja ráđdeaddi lávdegoddin FEK:s (DEK).

FEK (DEL) Váljagottit ja lávdegottit leat fágalaččat sorjjasmeahtumat ja addet ráđiid ja rávvagiid dutkanehtalaš gažaldagain. Ođđajagimánu 1. beavvi 2013 doaibmagodii FEK (DEL) sierra Máhttodepartemeantta vuollásaš hálddašanorgánan.

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Olmmošlaš bázahusaid dutkama árvoštallama Nationála lávdegoddi)

Dákteriggelávdegoddi ásahuvvui NEM ja Universitetet i Oslo (Oslo universitehta) kollegia evttohusa olis. Ásaheami vuodđun lei Oslo universitehta bargui seailuhit ja dutkat sámi materiála De Schreinerske Samlinger ásahusas ja gáibádussii repatrieret osiid dán materiálas. Lávdegoddi biddjui álggos NESH vuollásaš lávdegoddin, muhto lea skábmamánu 2021 rájes fágaidrasttideaddji lávdegoddi FEK:s (DEL:s). NEM, NENT ja NESH nammadit dákteriggelávdegotti miellahtuid.

Dákteriggelávdegoddi sáhtá addit rávvagiid ja ráđiid dutkiide, fágaolbmuide, ásahusaid ja eiseválddiide dutkanehtalaš gažaldagaid birra čadnon olmmošlaš bázahusaid dutkamii.

Lávdegoddi ráhkada ja ođasmahtá rávvagiid ja veahkeha oahpuin, oahpahusain ja gaskkustemiin dutkanehtalaš gažaldagain čadnon olmmošlaš bázahusaid dutkamii.

Lávdegoddi sáhtá buktit cealkámušaid dutkanprošeavttaid, visuála gaskkusteami, repatrierema, ja olmmošlaš bázahusaid gieđahallama birra hálldahusas ja arkeologalaš roggamiin. Eaktun lea ahte áššit guoskkahit olmmošlaš bázahusaid gieđahallamii mii gullá dutkamii. Buohkat (studeanttat, dutkit, ásahusat, sii geat guoskkahuvvojit ja earát) sáhttet váldit oktavuoda dákteriggelávdegottiin, muhto lávdegoddi mearrida ieš guđiid áššiid meannuda.

Barggustis vuhtiiváldá lávdegoddi ehtalaš njuolggadusaid maid nationála²¹ ja internationála²² orgánat leat ráhkadan²³. Dasa lassin vuhtiiváldet sii mearrádusaid mat leat dálá lánkaásahusain, nugo kulturमितolágas²⁴, svalbárdabiraslágas²⁵ ja hávdádanlágas²⁶, ja konvenšuvnnain maidda Norga lea guorrasan²⁷.

Lávdegottis leat logi miellahtu ja okta sadjásašáirras. Ovcci miellahtu leat diedalaš fágadiehttit guoskevaš fágasurggiin, okta miellahtu ii leat. Sihkkarastin dihte viidodaga gullet golmmas miellahtuin NEM:i, NENT:i ja NESH:i. Ovtta miellahtus lea duogáš sámi kultuvrra ja servodaga dutkamis.

Dákteriggelávdegotti cealkámušat

Dákteriggelávdegoddi lea buktán cealkámušaid olu áššin mat čuožžilahttet iešguđetlágan dutkanehtalaš gažaldagaid olmmošlaš bázahusaid dutkama birra. Cealkámušat sáhttet leat ávkkálaččat digaštallamiin ja ehtalaš suokkardemiin iežas dutkama hárrái. Daid sáhtta lohkat dás: <https://www.forskningsetikk.no/om-oss/komiteer-og-utvalg/skjelettutvalget/uttalelser/>

²¹ *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), 2021. *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi*. Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT), 2016. *Sámi dearvvašvuodadutkama njuolggadusat*. Sámediggi, 2019.

²² Ovdamearkka dihte *Code of Ethics for Museums*. International Council of Museums (ICOM), 2017.

²³ Ovdamearkka dihte *Code of Ethics for Museums*. International Council of Museums (ICOM), 2017.

²⁴ Lov 9. juni 1979 nr. 50 om kulturminner (kultursuodjalusláhka).

²⁵ Lov 15. juni 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (svalbárdabirasláhka).

²⁶ Lov 7. juni 1996 nr. 32 om gravplasser, kremasjon og gravferd (hávdádanláhka).

²⁷ Som UNESCO-konvensjonen om tiltak for å forby og forhindre ulovlig import og eksport av kulturgjenstander og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturgjenstander. Paris, 1970; FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27. FN, 1976; ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. Genève, 1989; Europarådets konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarven. Valletta, 1992; Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Strasbourg, 1995; FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 12, 18, 19 og 32. FNs generalforsamling, 2007.

Dákteriggelávdegotti ovddeš ja dálá miellahtut

- 2022–** Sean D. Denham (lávdegoddejodiheaddji), Therese Robertsen Almaas, Marianne Hem Eriksen, Siri Forsmo, Kjetil Fretheim, Elin Rose Myrvold, Jens Rytter, Asgeir Svestad, Torgeir Sørensen (sadjásaš) ja Sølvi Vik.
- 2020–2021** Nils Anfinset (lávdegoddejodiheaddji), Sean D. Denham, Therese Robertsen Almaas, Tone Druglitrø, Marianne Hem Eriksen, Siri Forsmo, Kjetil Fretheim, Elin Rose Myrvold, Jens Rytter, Asgeir Svestad ja Torgeir Sørensen (sadjásaš).
- 2018–2019** Nils Anfinset (lávdegoddejodiheaddji), Therese Robertsen Almaas, Sean D. Denham, Siri Forsmo, Kjetil Fretheim, Tora Hultgren, Elin Rose Myrvold, Jens Rytter, Birgitte Skar ja Unn Yilmaz.
- 2017** Nils Anfinset (lávdegoddejodiheaddji), Therese Robertsen Almaas, Dag Brusgaard, Sean D. Denham, Ingegerd Holand, Tora Hultgren, Elin Rose Myrvold, Jens Rytter, Birgitte Skar ja Unn Yilmaz.
- 2016** Nils Anfinset (lávdegoddejodiheaddji), Dag Brusgaard, Finn Audun Grøndahl, Ingegerd Holand, Tora Hultgren, Jon Kyllingstad, Patricia Melsom, Ingrid Sommerseth, Birgitte Skar ja Unn Yilmaz.
- 2013–2015** Anne Karin Hufthammer (lávdegoddejodiheaddji), Nils Anfinset, Dag Brusgaard, Finn Audun Grøndahl, Ingegerd Holand, Tora Hultgren, Jon Kyllingstad, Patricia Melsom, Ingrid Sommerseth, Birgitte Skar og Unn Yilmaz.
- 2012** Anne Karin Hufthammer (lávdegoddejodiheaddji), Dag Brusgaard, Ingegerd Holand, Tora Hultgren, Jon Kyllingstad, Patricia Melsom, Ingrid Sommerseth, Birgitte Skar ja Unn Yilmaz.
- 2011** Oddbjørn Sørmoen (lávdegoddejodiheaddji), Dag Bruusgaard, Marit Anne Hauan, Ingegerd Holand, Anne Karin Hufthammer, Jon Kyllingstad, Patricia Ann Melsom ja Ingrid Sommerseth.
- 2008–2010** Oddbjørn Sørmoen (lávdegoddejodiheaddji), Hallvard Fossheim, Marit Anne Hauan, Ingegerd Holand, Anne Karin Hufthammer, Jon Kyllingstad, Patricia Ann Melsom (), Ingrid Sommerseth, Åge Wifstad ja Finn Ørnulf Winther.

De nasjonale forskningsetiske komiteene

Kongens gate 14, 0153 Oslo

Tel: 23 31 83 00

www.forskningsetikk.no

ISBN: 978-82-7682-117-8

